

Toelichting orgelconcert Gerrit Christiaan de Gier César Franck en zijn tegenpool Lefébure-Wély

30 april 2022, St. Nicolaasbasiliek IJsselstein

René Verwer

Dit jaar herdenken we het feit dat de componist, organist en pianist César Franck 200 jaar geleden werd geboren. Franck wordt algemeen beschouwd als de grondlegger van de Frans-symfonische orgelschool. Hoewel zijn orgeloeuvre niet bijzonder omvangrijk is, is het belang daarvan buitengewoon groot en worden zijn werken over de hele wereld uitgevoerd. Vanaf de jaren '60 van de 19de eeuw kreeg Franck in de Parijse orgelwereld gaandeweg meer bekendheid. Tezelfdertijd daalde de eens fonkelende ster van zijn tijdgenoot Lefébure-Wély, die een meer mondaine speelstijl vertegenwoordigde.

César-Auguste Franck werd in 1822 in het Belgische Luik geboren. Zijn ambitieuze vader wilde zijn zoons César en de drie jaar jongere Joseph tot musicus opleiden, eerst in hun geboortestad en vanaf 1835 in Parijs. Aldus geschiedde: César studeerde piano, orgel en compositie aan het Parijse conservatorium, voor orgel kwam hij overigens niet verder dan een Tweede Prijs. Na korte tijd in twee kerken koorbegeleider en daarna hoofdorganist te zijn geweest, werd hij in 1859 benoemd tot titulair organist van het zojuist voltooide Cavallé-Coll-orgel in de Sainte-Clotilde, een neogotische kerk in de omgeving van de Place de la Concorde. Aan dit instrument groeide hij uit tot een briljant organist en improvisator, het orgel dat hem zo inspireerde was een van de fraaiste van de reeds beroemde en ook in het buitenland gewaardeerde orgelbouwer. Voordat Franck zijn eerste grote cyclus *Six Pièces* schreef, had hij meerdere gelegenheidsstukken gecomponeerd, waaronder het *Pièce en mi bémol* (Es gr.t.) uit 1846. Dit stuk was geënt op de mogelijkheden van het orgel in de Parijse Saint-Roch, waar Lefébure-Wély ontslag had genomen om in de Madeleine-kerk te worden benoemd. Franck wilde hem graag opvolgen en schreef daartoe dit stuk.

Louis-James-Alfred Lefébure-Wély was vijf jaar ouder dan Franck en al op jonge leeftijd een gevierd organist en pianist, met een Eerste Prijs voor piano én orgel op zak. Op dertienjarige leeftijd was hij zijn vader opgevolgd als organist van de Saint-Roch, een toentertijd prominente kerk met een groot vierklaviersorgel. Na zijn jaren in deze kerk en later in de Madeleine werd hij tenslotte organist van de Saint-Sulpice, waar Cavallé-Coll's grootste opus zojuist was opgeleverd: 100 registers verdeeld over vijf manualen en pedaal. Lefébure-Wély was al vroeg bevriend met Cavallé-Coll en deze liet hem tal van zijn orgels inspelen, zowel in Parijs als in kerken en kathedralen in de provincie. Deze concerten verschaften hem een enorme populariteit. Hij bediende zich van een, in die tijd zeer gebruikelijk, aan de opera verwante theatrale stijl, die bij het grote publiek zeer geliefd was. Toch ging vanaf de jaren '50 ook een andere wind door Parijs waaien. De Belgische organist Jaak Lemmens gaf een – nu als historisch gekwalificeerd – orgelconcert waar hij een aantal Bachwerken speelde. Deze muziek was in de Franse hoofdstad vrijwel onbekend, maar in de loop van de tijd ontstond een ommezwaai in de smaak van musici en liefhebbers, en daarmee een felle concurrentiestrijd tussen Lemmens en Lefébure. Ook Cavallé-Coll neigde langzaam naar de andere, verheven stijl waarin contrapunt en klassieke vormgeving belangrijke uitgangspunten werden. De organist Camille Saint-Saëns – een groot classicus

onder de romantici – was eveneens niet gediend van profaan orgelspel. Zo gaf hij zijn pastoor eens ten antwoord, toen deze hem vroeg om de speelstijl aan te passen aan de smaak van zijn parochianen: ‘Mijnheer pastoor, zodra ik vanaf de kansel dialogen uit de Opéra Comique hoor verkondigen, zal ik mijn muziek aanpassen, maar niet eerder’. Frappant is dat de orgels van de Saint-Sulpice (1862) en Notre-Dame (1868) niet door Lefébure werden ingespeeld, maar door een nieuwe generatie: Franck, Saint-Saëns, Guilmant, Chauvet, Loret en Widor.

Lefébure-Wély schreef zes grote ‘Offertoires’, die tijdens de mis werden gespeeld in de overgang van de woorddienst naar het tafelgebed. Al vanaf de barok, denk aan Couperin en De Grigny, waren dit uitgebreide stukken. U zult merken dat het *Pièce en mi bémol* van Franck, zijn eerste orgelcompositie, minstens zo effectvol is als het *Offertoire* van Lefébure-Wély dat in hetzelfde jaar werd gecomponeerd. De drie delen uit de *Meditaciones religiosas* zijn introverter van karakter. U hoort het grondstemmenkoor, een solo voor het hobo-register en een meditatief deel voor de Voix céleste en fluit.

De invloed van Lemmens op Parijse organisten moet niet worden onderschat. Francks vroege muziek ademt een sfeer van uitbundigheid en een zeker mondainiteit, maar na kennismaking van Lemmens’ ‘*style sévère*’, letterlijk ‘strenge stijl’, paste hij zijn muzikale opvattingen aan en verwierp daarmee nagenoeg alles wat hij tot dan toe geschreven had. Terzijde: de invloed van de orgelmaker Cavaillé-Coll op aankomende organisten als Alexandre Guilmant en Charles-Marie Widor was zo groot, dat hij hen aanraadde om in plaats van het Parijse conservatorium naar Brussel te gaan om daar bij Lemmens te studeren.

In 1868 verscheen Francks eerste orgelcyclus, *Six Pièces* in druk. Al op vroege leeftijd had hij kennis gemaakt met de bekende pianist en componist Franz Liszt die de door Franck eerder geschreven Trio’s voor piano, viool en cello zo had bewonderd en die hem nu aanspoorde om een reeks orgelstukken te componeren om daarmee de mogelijkheden van nieuwe Cavaillé-Coll-orgeltype te etaleren. Elk van de zes stukken is aan een musicus opgedragen, wiens karaktereigenschappen als het ware in deze werken tot uitdrukking komen. De driedelige, klassiek opgebouwde *Prélude, fugue et variation* (dus inclusief een Bachse fuga) werd opgedragen aan Saint-Saëns, de *Pastorale* aan Cavaillé-Coll, om hem te bedanken voor de schitterende tongwerken van zijn orgel in Ste-Clotilde, de *Final*, een zeer uitbundig stuk, aan Lefébure-Wély, die samen met Franck het orgel van Ste-Clotilde had ingespeeld. In 1864 vond de première van de *Six Pièces* plaats in de Ste-Clotilde, uiteraard in aanwezigheid van Franz Liszt, die Franck in grote bewondering met Johann Sebastian Bach vergeleek. Een mooier compliment kun je niet krijgen!

Met het hierna te beluisteren *Grande pièce symphonique* uit 1863, opgedragen aan Charles-Valentin Alkan, componist van zeer uitgebreide sonates, gaf Franck de aanzet tot de ‘*Symphonie pour orgue*’, een compositievorm die spoedig werd overgenomen door Widor en Guilmant, in de volgende generaties door onder anderen Vierne, Dupré en Fleury. Hoewel de delen zonder onderbreking in elkaar overgaan, is de opzet van een orgelsymfonie meer dan rudimentair aanwezig. In die dagen was een monumentaal orgelwerk geen zeldzaamheid, denk aan de *Sonate in c-moll, de 94. Psalm* van Reubke en de *Fantasie ‘Ad nos ad salutarem undam’* van Liszt. Geheel volgens de klassieke traditie leidt de langzame inleiding tot het

markante hoofdthema, gevolgd door een dromerig tweede thema. Het middendeel is een Andante-Scherzo met herhaling van het Andante, nu zeer mystiek klinkend. In de Finale komen voorgaande thema's terug, overgedragen van Fis-mineur naar Fis-majeur, waaronder virtuoze pedaaltoonladders. Een fugato mondt uit in een zinderende apotheose waarin Franck het uiterste vergt van de longen van het instrument. [RV 21042022]